

Amerika Birleşik Devletleri, Orta Asya ve “Yeni Büyük Oyun”*

Tural BAHADIR**

Özet

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 11 Eylül saldırıları sonrası, “uluslararası terörizmi” yok etme bahanesiyle Ekim 2001’de, Afganistan’a müdahale etmiş ve Orta Asya’ya yerleşme imkânı bulmuştur. ABD’nin, Özbekistan ve Kırgızistan’da askeri üsler elde etmesi, Avrasya’nın iki büyük gücü olan Rusya ve Çin’i rahatsız etmiş ve bu gelişme, Orta Asya’da yeni bir büyük güçler mücadelesi başlatmıştır. Bu makalede, Büyük güçler arasında baş gösteren bu mücadele sürecinin yeni bir “büyük oyunun” tetikleyicisi olup olmadığı yeni gerçekçi kuram çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Orta Asya, Büyük Güçler Mücadelesi, Yeni Büyük Oyun, Yeni Gerçekçi Kuram, Süreç Analizi

The United States of America, Central Asia and the “New Great Game”

Abstract

After the September 11 attacks, the USA intervened in Afghanistan in October 2001 in order to eliminate "international terrorism" that gave the US-Government an opportunity to settle down in Central Asia. After intervening in Afghanistan, the USA established military bases in Uzbekistan and Kyrgyzstan, which bothered Russia and China. Consequently it has started a new power struggle among USA, Russia and China. In this article, it will be examined, that this process in Central Asia has fuelled a new conflict between the great powers. Within the framework of neo-realist theory it will be analysed whether this process can be considered as a starting point of a new great game.

Keywords: Central Asia, Great Powers, New Great Game, Neorealist Theory, Process Tracing

Sovyet Sosyalist Sovyetler Birliği’nin (SSCB) dağılmasından sonra Orta Asya’da yeni devletler ortaya çıkmış ve bu devletler, izleyen süreç içinde kendi birliklerini ve bağımsızlıklarını koruyarak uluslararası sistemde yerlerini almak istemişlerdir. Bu süreç içinde, genç ve tecrübesiz olan bu cumhuriyetler doğal olarak Batı dünyası ile de ilişkilerini geliştirmek istemiş, ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan ülkelerini geliştirmeye çaba göstermişlerdir. ABD, bu cumhuriyetlerle 1990’lı yıllarda iyi ilişkiler kurmaya başlamış ve bu devletlerin uluslararası sisteme uyum sağlamasını desteklemiştir. ABD için, bu bölgenin enerji kaynakları ve jeo-stratejik konumu önem arz etmiş ve bundan dolayı, SSCB sonrası dönemde bu bölgede etkinliğini artırmak istemiştir. ABD’nin bu bölge ile olan ilişkisi, 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası farklı bir boyut kazanmıştır. Sonuçta ABD, Ekim 2001’de Afganistan’a askeri müdahalede bulunmuştur. Amerikan yönetimi, 11 Eylül 2001 tarihinde ikiz kulelere (New York) ve Savunma Bakanlığına (Washington) yapılan terör saldırılardan, “El Kaide” örgütünü ve Usame Bin Ladin’i sorumlu tutmuştur. Bu örgütün ve Ladin’in Afganistan’da yuvalandıklarını ileri sürerek Orta Asya ülkelerinde askeri birlikler konuşlandırma gereği duymuştur. Kırgızistan ve Özbekistan’la yapılan antlaşmalarla, Afganistan’a yönelik askeri girişimlerini desteklemek amacıyla bu iki ülkede askeri üsler kurmuş ve bölgeye yerleşme imkânı bulmuştur. Bu gelişme Avrasya

* Bu makaleyi dilsel olarak düzeltmek suretiyle gelişmesine katkıda bulunan Hocam Doç. Dr. Fahri Türk’e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

** Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı,
E:mektup:tural_b@hotmail.com

bölgesinin iki önemli büyük gücü olan Rusya ve Çin’i rahatsız etmiştir. Fakat ABD, “teröre karşı savaş” yürüttüğünü ileri sürerek, Rusya ve Çin’in karşı çıkışlarını ilk etapta etkisiz kılmıştır. Bu gelişme daha sonra uluslararası platformlarda ve etkili akademik çevrelerde Avrasya bölgesinde yeni bir “Büyük Güçler” mücadelesinin başladığı şeklinde yorumlanmıştır.

Bu makalede, ABD’nin Afganistan’a müdahalesinden sonra Orta Asya’daki gelişmeler ele alınarak bölge dışı süper güç ABD ile bölgenin yerleşik güçleri olan Rusya ve Çin arasındaki ilişkiler incelenecektir. Özellikle, Avrasya’da 21. yüzyılın başında “Büyük Güçler” arasında yeni bir “Büyük Oyun” söz konusu mudur? Böylesine bir “Büyük Oyunun” varlığı söz konusuysa boyutları ve yansımaları nasıldır? Büyük güçler arasındaki mücadele, bölgeyi nasıl etkilemektedir? gibi soruların cevapları aranacaktır. Makalenin konusunu çözümlenmeye geçmeden önce çalışmayla ilgili temel kavramlar kısaca açıklanacaktır. Kuramsal çerçeve belirlendikten sonra, çalışmanın hipotezleri ortaya konulacaktır. Daha sonra ise, çalışmanın yöntemine değinilerek çözümlenme gerçekleştirilecektir.

Kavramsal Çerçeve

“Büyük Oyun” kavramı ilk defa 1837-1840 yılları arasında Orta Asya’da görev yapan İngiliz istihbarat subayı Arthur Conolly tarafından kullanılmıştır. 1901 yılında Rudyard Kipling’in “Kim” adlı romanında kullanılan bu kavram, İngiliz Halford Mackinder sayesinde yaygınlaşmıştır. Esasında bu kavram, 19. yüzyılda Orta Asya bölgesinde, o dönemin dünya gücü olan İngiliz İmparatorluğu ile Asya’nın büyük gücü olan Rus Çarlığı arasındaki bölgesel güç mücadelesini ifade etmek için kullanılmıştır. Rusya’nın Kafkasya ve Orta Asya’yı etkisi altına almak istemesi ve ardından Hint Okyanusu’na inme arzusunu belli etmesi, İngilizleri tedirgin etmiştir. Rusların, İngilizlerin kontrolünde olan Hindistan bölgesini kuzeyden tehdit etmeye başlamasıyla dönemin İngiliz İmparatorluğu bu gelişmeye karşı önlem almak istemiş ve tehdit altında olan bölgesel yönetimleri etkisi altına almaya çalışmıştır. Aynı zamanda İngilizler geniş bir istihbarat yapılanması oluşturarak Rusları durdurmaya çalışmışlardır.¹ Söz konusu dönemde Mackinder “Avrasya’ya hâkim olan, dünyaya hâkim olur” hipotezini ileri sürmüştür.² Yirmi birinci yüzyılın başlarında olduğu gibi, 19. yüzyılda da Afganistan önemli çatışma alanı olmuş ve İngiliz İmparatorluğu bu ülkeyi Rus İmparatorluğu ile arasında tampon bölge olarak kabul etmiş ve Rusların Hint bölgesine inmelerini engelleme stratejisi geliştirmiştir.³

Açıklanması gereken diğer kavram ise “Yeni Büyük Oyun” dur. Bu kavram ise, 1991’de SSCB’nin yıkılmasından sonra kendini göstermiştir. 19. yüzyıla benzer şekilde Ruslar 1979’da Afganistan’a askeri müdahalede bulunarak bu ülkeyi işgal etmek istemiş fakat tarihte hiçbir büyük gücün kalıcı olarak işgal edemediği Afganistan macerası, SSCB’nin sonunu getiren hatalardan biri olmuştur. Sovyetlerin çökmesiyle Orta Asya’da ilk defa bağımsız milli devletler ortaya çıkmış fakat bu genç ve tecrübesiz devletler, Rusların bölgeyi terk etmesiyle ortaya çıkan güç boşluğunu dolduramamışlardır. Zengin

¹Cooley, Alexander: Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia. Oxford University Press, New York, 2012, s. 3-4; Nogayeva, Ainur: Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin, Stratejik Denge Arayışları. USAK yayınları, Ankara, 2011, s. 94-96.

²Scholvin, Sören: Einneues Great Game um Zentralasien? GIGA Focus, No: 2, 2009, s.2. <http://www.giga-hamburg.de/giga-focus> (11.04.2013).

³ Akbar, Zahra: Central Asia: The New Great Game. October 2012, <http://www.thewashingtonreview.org/articles/central-asia-the-new-great-game.html>, (29.08.2013).

enerji kaynaklarına sahip olan ve Avrasya kıtasının merkezinde yer alan bölge için, “tacın üzerindeki mücevher” değerlendirmesi yapılmaktadır.⁴

21. yüzyılın yükselen güçlerinin başında gelen Çin ve bölgede tekrar eski etkinliğini kazanmak isteyen Rusya, Orta Asya’ya sınırdaş olmaları ve bölgenin zenginlikleri ve jeo-stratejik konumu nedeniyle bu coğrafyaya ilgi duymaktadır. Soğuk Savaş sonrası süreçte süper güç olarak değerlendirilen ABD ise, bölgede kurulan yeni cumhuriyetleri tanımış ve ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Fakat 11 Eylül saldırıları sonrasında Afganistan müdahalesiyle bölgeye yerleşen ABD diğer ülkeleri tedirgin etmiştir. Böylece söz konusu güçler arasındaki mücadele Amerikan yönetiminin Kırgızistan ve Özbekistan’da askeri üsler elde etmesi ile kızışmıştır. İşte böylece büyük güçler arasındaki mücadele, “Yeni Büyük Oyunun” temellerini atmıştır. Büyük güçlerin nüfuz alanı olan bu bölge 1990 sonrası süreçte; bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkması, klasik imparatorluklar döneminin geride kalması ve bölgede rekabet eden güçlerin farklı potansiyellere sahip olması gibi nedenlerle 19. yüzyıldakinden tamamen farklıdır. Dolayısıyla Orta Asya bölgesinde 21. yüzyılın başında ortaya çıkan bu güç mücadelesi, “Yeni Büyük Oyun” olarak tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir.⁵

Teorik Çerçeve

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesini yeni gerçekçilik yaklaşımı oluşturacaktır. Yeni gerçekçilik içindeki tartışmalar Soğuk Savaş ve sonrası süreçte, uluslararası sistemin değişen yapısına göre, farklı boyutlarda yapılmış ve “büyük güçlerin” politikaları, sistemin yapısı, güç dengesi ve daha barışçıl bir sistemin nasıl oluşturulabileceği konuları tartışılmıştır.

Kenneth Waltz, 1970’li yılların sonunda ortaya koyduğu kuramsal yaklaşımda, uluslararası sistemi temel araştırma konusu yapmış ve bu sistemin anarşik yapıya sahip olduğunu ileri sürmüştür. Waltz’a göre, milli devletler uluslararası sistem içinde kendi bağımsızlıklarını korumak için güvenliklerini sağlamak zorunda kalmakta, bu da uluslararası sistemde güvenlik sorunu (security dilemma) doğurarak devletleri silahlanmaya sevk etmektedir. Nitekim Soğuk Savaş sürecinde nükleer güce sahip olan iki süper gücün silahlanma yarışına girmeleri bunun önemli göstergelerinden biri olmuştur. Fakat Waltz bunun yanında, iki merkezli (bipolar) uluslararası sistemin savaş riskini azalttığını öne sürmüştür. Dünya barışını sağlamada iki kutuplu sistemin (bipolar), tek kutuplu (unilateral) ve bir hâkim gücün olduğu sisteme veya çok merkezli güçlerin (multilateral) yer aldıkları uluslararası sisteme nazaran, uluslararası istikrar açısından daha avantajlı olduğunu ileri sürmüştür.⁶

İktisat teorilerinden etkilenen Waltz, uluslararası sistemi, pazara benzeterek sistem içindeki devletlerin, bencil ve bireysel karaktere sahip olduğunu ifade etmiştir. Mikro iktisat teorisine göre, bireyler veya şirketler ben merkezli hareket ederler ve bireyin ilerlemesi aynı zamanda toplumun ilerlemesi demektir. Uluslararası sistemde de devletler kendi çıkarlarını koruma eğilimindedirler. Her iki sistemde de hayatta kalmak, gelişmek veya ortadan kalkmak, birimin (birey/şirket veya devlet) kendi elindedir. Her iki düzeyde de “kendi kendine yardım etme” prensibi esastır.⁷

⁴ Akbar, a.g.m.

⁵ Nogayeva, a.g.e., s. 94-96.

⁶ Schörnig, Niklas: Neorealismus, (Ed.) Schieder, Siegfried ve Spindler, Manuela, Theorien der Internationalen Beziehungen. Leske + Budrich, Opladen, 2003, s. 61-63, s. 70 ve s. 72.

⁷ Waltz, N. Kenneth, Theory of International Politics. McGraw-Hill, New York, 1979, s. 91.

Yeni gerçekçi kuramcılarının önemle üzerinde durdukları diğer bir düşünce ise, uluslararası sistemin anarşik yapısını “bağımsız değişken” olarak kabul etmeleri ve bunun sonucu olarak devletlerin (bağımlı değişken) “güç dengesi” (balance of power) stratejisine yönelmeleridir.⁸ Anarşik yapı içinde sürekli hayatta kalma mücadelesi veren devlet, diğer devletlerin ne yapmak istediklerinden emin olmadığı için, güç elde etmek isteyecek ve diğer devletlerle rekabet içinde olacaktır. Mearsheimer’e göre, birbirinden emin olmayan ve sürekli birbirleriyle rekabet içinde olan büyük güçlerin uluslararası sistem içindeki durumları, büyük güç politikasının acıklı durumunu ifade etmektedir.⁹

Yeni gerçekçi kuramcılar, 1990’lardan sonra uluslararası sistemde yer alan devletlerin güce mi yoksa güvenliğe mi daha fazla önem vermeleri gerektiğine üzerinde durmuşlardır. Bu tartışma sonucunda, iki farklı kavram ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, “gücün en çoklaştırılmasını” benimseyen “saldırgan gerçekçilik” (offensive realism) diğeri ise, “güvenliğin en çoklaştırılması” gerektiğini düşünen “savunmacı gerçekçilik” (defensive realism) yaklaşımlarıdır. Bu bağlamda Waltz, “savunmacı gerçekçiliğin” temsilcisi olarak görülürken, “Büyük Güç Politikasını” (Great Power Politics) inceleyen John Mearsheimer ise “saldırgan gerçekçiliğin” temsilcisi olarak öne çıkmıştır. Waltz’a göre büyük güçler özünde saldırgan değildirler. Büyük güçler, uluslararası sistemde güvenliklerini sağlamayı amaçlarlarken kendilerini korumayı ve hayatlarını devam ettirmeyi esas almaktadırlar. Fakat uluslararası sistemin yapısının anarşik olmasından dolayı büyük güçler, “güç dengesinin” korunmasını benimserler ve böylece güvenliğini sağlamak isteyen her büyük güç, “güçlü” olmak ister. Diğer yandan Mearsheimer’in “saldırgan gerçekçilik” anlayışına göre, büyük güçler uluslararası sistemde rakip güçlerin aleyhine güç ve avantaj elde etmeye çalışırlar ve avantajı güce çevireceklerini gördüklerinde ise hegemon olmayı benimserler.¹⁰ Şüphesiz hiçbir kuram, tek başına dünyadaki gelişmeleri bütün boyutlarıyla açıklama ve kesin yargılara ulaşma özelliğine sahip değildir. Bu durum Waltz ve Mearsheimer içinde geçerlidir. Bu bağlamda şunu belirtmek gerekir ki, her iki kuramcı da, devletlerin iç politik dinamiklerinin, dış politikasına ve uluslararası sisteme etkisini genel anlamda yadsımışlardır. Bu durum yeni gerçekçiliğe yapılan temel eleştirilerin başında gelmektedir.

Rusya ve Çin, ABD’nin Orta Asya’da kalıcı olma isteğini çıkarlarına aykırı görmektedirler. Ayrıca söz konusu güçlerin Orta Asya’daki mücadeleleri büyük güç mücadelesine dolayısıyla “büyük oyuna” dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Bu çerçevede çalışmanın hipotezleri aşağıdaki şekilde ortaya konmuştur:

Hipotez 1: ABD’nin Ekim 2001’de Afganistan’a yaptığı askeri müdahale fiilen Orta Asya’ya yerleşmesini sağlamıştır. Bu olay bölgesel büyük güçler olan Rusya ve Çin’i rahatsız etmektedir.

Hipotez 2: ABD’nin askeri olarak Orta Asya’ya yerleşmesi bölgede büyük güçlerin birbirleriyle mücadelesini yeniden başlatmış ve bu durum yeni büyük oyunun tetikleyicisi olmuştur.

Yöntem

Çalışmanın ortaya konulan hipotezlerini sınamak için “süreç analizi” (process tracing) metodundan yararlanılacaktır. Süreç analizi sosyal bilimler alanında yapılan bir

⁸Schörnig, Niklas, a.g.e., s. 70-71.

⁹Mearsheimer, J. John, Structural Realism, Dunne, Tim (vd.), International Relations Theories, Discipline, and Diversitys. 2nd edition, Oxford University Press, Oxford and New York, 2010, s. 81.

¹⁰Mearsheimer J. John, The Tragedy of Great Power Politics, Norton Publishin House, New York, 2003, s. 19-22.

çalışmada konu/soru araştırılırken genel anlamda sebep-sonuç (causality) ilişkisinden hareket edilerek, en az bir bağımsız ve bağımlı değişkenin ortaya konularak çözümlenmesinin yapılmasıdır. Bu yöntemin, aslında bir açıklama stratejisi olduğu da ileri sürülmektedir.¹¹

Bu çalışmada ABD'nin Afganistan'a Ekim 2001'de yaptığı askeri müdahale "bağımsız değişken" olarak ele alınacak, bu müdahalenin sebep olduğu ileri sürülen "yeni büyük oyun" ise "bağımlı değişken" olarak ele alınacaktır.

ABD'nin Afganistan Müdahalesi ve Orta Asya'da Güç Mücadelesi

1990'lı yıllarda Orta Asya, ABD için çevre ülke olma özelliğine sahipti. Ancak Washington bu bölgenin büyük güçlerin etki alanının dışında kalmasını istiyordu. Orta Asya bölgesine daha önce SSCB hâkim olduğundan dolayı, Amerika'nın bu coğrafyayla doğrudan ilgisi olmamıştır. ABD, 1990'ların başında Orta Asya'da; çatışmaları önlemeye, güvenlik işbirliğini geliştirmeye, demokratikleşmeyi ve pazar ekonomisine geçişi desteklemeye çalışmıştır. Bill Clinton yönetimi, 1997'de Orta Asya'da gelişebilecek olası bir jeopolitik güç mücadelesine karşı çıkmış ve bu bölgenin "büyük güçlerden" arındırılması gerektiğini ifade etmiştir. Washington'un görüşlerine karşı çıkan Moskova ve Pekin, bölgede her hangi bir "büyük güç" olmamasının, güç boşluğuna sebep olacağını savunmuştur.¹²

11 Eylül 2001 saldırılarından "El-Kaide" örgütünü ve Bin Ladin'i sorumlu tutan ABD, bu örgütün Afganistan'da faaliyet gösterdiğini ileri sürerek, 07 Ekim 2001'de Afganistan'a askeri müdahalede bulunmuştur. Bush yönetimi, "uluslararası terörizme" karşı mücadele etmek için, burada yuvalandıkları düşünülen ve uluslararası faaliyette buldukları ileri sürülen aşırı dinci örgütleri etkisiz kılmak istemiştir. 11 Eylül 2001 saldırılarını fırsat bilen ABD, BM'nin desteğini sağlayarak Taliban'ı 102 günde etkisiz hale getirmiştir.¹³

11 Eylül'ün ardından Afganistan'a müdahale eden ABD'nin Orta Asya'daki çıkar algılaması da değişmiştir. Yani, 1990'larda Amerika'nın fazla önem vermediği bu bölgenin önemi artarak "stratejik cephe" haline gelmiştir. Başlangıçta bölgedeki askeri varlığını geçici olarak gören Washington zamanla kalıcı hale gelmiştir. Özbekistan ve Kırgızistan'la yapılan politik ve ekonomik antlaşmalar sonucunda askeri üsler elde eden ABD, bir süre sonra Orta Asya ile ilgili politik, ekonomik ve güvenlik ağırlıklı yeni planlar yapmaya başlamıştır. Bu süreçte Moskova ve Pekin çok rahatsız olmuşlar ve Washington'un, Afganistan'ın da ötesinde, bölgede geniş çapta etkinlik kazanmak istediğini düşünmüşlerdir.¹⁴ Nitekim gelişmeler Rusya ve Çin'in kuşkularını doğrular nitelikte olacak ve ABD yönetimi, Orta Asya'da çıkarları gereği düşünülenin tersine bölgede uzun vadeli kalma iradesini gösterecek ve amacına ulaşmak için Orta Asya'da sürekli kalma stratejisini benimseyecektir.¹⁵

¹¹Schimmelfennig, Frank: Prozessanalyse. İçinde: Behnke, Joachim (vd.): Methoden der Politikwissenschaften, NeuerequalitativeundquantitativeAnalyseverfahren. NomosVerlag, Baden-Baden, 2006, s. 263; George L. Alexander andBennett, Andrew: Case StudiesandTheorydevelopment in theSocialSciences. MIT Press, Cambridge- Massachusetts, 2005, s. 206-207.

¹²Rumer, Eugene B.:Peripherie, Zentrum, Problemfall, dieZentralasienpolitik der USA. Osteuropa, Nr. 8-9, 2007, s. 299-301.

¹³Mauer, Victor: DiegeostrategischeKonsequenzennach dem 11. September 2001. Aus Politik undZeitgeschichte, B 3-4, 2004, s. 18-19.

¹⁴Cooley, a.g.e., s. 30.

¹⁵Maynes, Charles William, America Discovers Central Asia, ForeignAffairs, March-April, 2003, s. 121.

ABD ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler

ABD, Afganistan müdahalesi sonrasında Özbekistan ve Kırgızistan’da etkinlik kazanmaya başlamıştır. Her iki devletle önemli antlaşmalar imzalayarak askeri olarak Orta Asya bölgesine yerleşme imkânı bulmuştur. Söz konusu bu devletlerin ABD ile işbirliği yapmasında, 1999 ve 2000 yıllarında militan İslamcı grupların güçlenerek bölgede etkinlik kazanması önemli rol oynamıştır. 1990’lı yıllarda Taliban’ın güçlendiği dönemde, El-Kaide ile ilişkilerini geliştiren Özbekistan İslami Hareketinin (ÖİH) rejimi için büyük tehdit oluşturduğunu gören Özbekistan Başkanı İslam Kerimov, ABD’nin İslamcı gruplara karşı yaptığı harekâtı kendi çıkarına uygun görmüş ve desteklemiştir. ÖİH Fergana Vadisi’ne girerek, Özbek ve Kırgız güvenlik güçleriyle çatışmalara girmiştir. Bu silahlı saldırılar her iki devleti de rahatsız etmiş ve güvenlik politikaları gereği, ABD ile askeri antlaşmalar yapma konusunda istekli hale gelmişlerdir. Başlangıçta, Özbekistan topraklarını ve hava sahasını, ABD’ye açmak istemeyen Kerimov, daha sonra varılan antlaşma gereğince güneyde Karşi ve Hanabat yakınlarında bulunan eski Sovyet üslerini ABD ordusunun kullanmasına izin vermiştir. Bu üsler, Aralık 2001’de lojistik merkez olarak görev yapmış ve takriben altı ay sonra buraya 1.300 civarında Amerikan askeri yerleştirilmiştir. Bu gelişmeye paralel olarak ABD; Türkmenistan, Kazakistan ve Tacikistan ile de irtibata geçmiş fakat Özbekistan’daki gibi stratejik önemde üs elde etme imkânı bulamamıştır. Moskova ise Çeçenistan sorununda Washington’dan destek beklediğinden bu gelişmelere karşı sessiz kalmayı tercih etmiştir.¹⁶ ABD ile yapılan antlaşmalar sonucunda Batı dünyasında otoriter yönetimine destek bulduğunu düşünen Kerimov yönetimi, böylece kendini iç politikada daha güçlü hissetmiştir. Başkan George W. Bush ve Kerimov, Mart 2002’de Washington’da iki ülkenin “stratejik ortak” olduklarını ilan ederek iki ülke arasındaki işbirliğini geliştirme arzusunda olduklarını açıklamışlardır. Diğer yandan 2002 yılında Özbekistan’a 120 milyon dolar askeri yardımda bulunan ABD yönetimi, Özbekistan istihbaratına 82 milyon dolar yardım yapmış ve yukarıda anılan üsler için ise yıllık 15 milyon dolar kira ödemeyi taahhüt etmiştir.¹⁷

12 Mayıs 2005 tarihinde silahlı bir İslamcı grubun Andican kentindeki hapishaneyi basması ve 23 iş adamının serbest bırakılmasını talep etmesi üzerine büyüyen olaylar kısa sürede politik ve ekonomik reform talebine dönüşmüştür. Özbekistan güvenlik güçlerinin göstericiler üzerine ateş açması ve yüzlerce kişinin ölmesi ABD-Özbekistan ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. ABD ilkin bölgeye bir insan hakları heyeti göndererek incelemelerde bulunmuş ve Özbekistan yönetimini eleştirmiştir. Ardından Senatör McCain başkanlığındaki bir grup senatör, Özbekistan’ın üslerin kira bedeli olarak talep ettiği 23 milyon doları bloke ettirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Taşkent, Washington’dan uzaklaşarak Moskova’ya ve Pekin’e yakınlaşmış ve Şanghay İşbirliği Örgütü’nün aynı yıl yapılan zirvesinde ABD’den askeri üsleri terk etmesini istemiştir. Bu gelişmeleri değerlendiren Washington yönetimi, Orta Asya’daki rejimlere demokrasi ve insan hakları konusunda baskıda bulunmanın ABD’ye zarar verdiğini görerek, bölge ülkeleriyle ilişkilerinde söz konusu hususları önemsememe kararı almıştır.¹⁸

Diğer yandan ABD, Kırgızistan hükümeti ile Aralık 2001’de benzer bir antlaşma yapmış ve başkent Bişkek yakınlarında büyük kargo uçaklarının da inebileceği Manas Havaalanı’nı kullanma izni koparmıştır. ABD Nisan 2002’de, Özbekistan’daki askeri

¹⁶Cooley, a.g.e., s. 31-32.

¹⁷ Aynı yerde, s. 34-35.

¹⁸Cooley, a.g.e., s. 38-40; Rumer, Eugene B., Peripherie, Zentrum, Problemfall, dieZentralasienpolitik der USA, s. 312.

gücüne takviye olarak Kırgızistan'da 3.000 civarında asker konuşlandırmıştır. Böylece ABD, Afganistan müdahalesinden kısa bir süre sonra Orta Asya'ya askeri olarak yerleşme imkânı bulmuştur. Moskova'ya bağımlılığı Taşkent'ten daha fazla olan Bişkek, Kremlin'in onayını alarak Washington ile yakınlaşmaya başlamış ve bu sayede olumsuz ekonomik koşullarını iyileştirmeyi ümit etmiştir. ABD, Kırgızistan'a 2001-2005 arası dönemde yıllık 40 milyon dolar yardım yapmayı taahhüt etmiş ve 2009 yılında bu yardım miktarını 100 milyon dolara yükseltmiştir.¹⁹

ABD ve Avrasya'nın Yerleşik Büyük Güçleri Rusya ve Çin

Geniş Avrasya coğrafyasının merkezinde bulunan Orta Asya; Rusya, Çin ve Hindistan'a komşu olduğundan bu güçlerin stratejik arka bahçesi konumundadır. Bunun yanında bölge Pakistan, İran ve Türkiye gibi ülkeler de dâhil olmak üzere hiçbir devletin, kayıtsız kalamayacağı stratejik bir öneme sahiptir.²⁰ ABD'nin Orta Asya'da farklı çıkarları bulunmaktadır. ABD'de bazı gruplar, Orta Asya'yı dünya politikasının merkez noktasına koyarak, "kalpgâhın kalpgâhı" olarak değerlendirmelerde bulunurken, bazı gruplar da tersine bölgeyi; geri kalmış "kenar bölgenin kenarı" olarak değerlendirmektedirler.²¹

ABD'nin askeri kapasitesinin büyük olması, Orta Asya'da her istediği politikayı kolayca uygulayabileceği anlamına gelmemektedir. Washington, dünyanın en etkili ordusuna sahip olsa da, Orta Asya'nın Amerika'dan çok uzakta ve farklı kültür coğrafyasında olması Amerikalılar için ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Diğer bir sorun da, Orta Asya yönetimlerinin, Amerikan siyasal kültüründen çok farklı bir yapıya sahip olması gelmektedir. Bu ülkelerde bulunan otoriter yönetimler, özgürlüklerin milli güvenliği sağlama adı altında kısıtlanması, seçimlerin ve partilerin arızalı olması gibi hususlar Amerikan yönetimleri için ciddi bir sorun teşkil etmektedir. İkinci önemli sorun; bölge halklarının sosyo-ekonomik seviyelerinin çok düşük olması dolayısıyla, ABD'nin bölge ülkelerinde halkı kendi yanına çekerek etkili olamamasıdır. Üçüncü sorun, söz konusu ülkelerin kırılğan yapıya sahip olmalarıdır.²² Orta Asya kaynaklı bu sorunların yanında Amerikan merkezli sorunlarda vardır. Söz gelimi, Barack Obama yönetiminin önceki hükümetlere göre Orta Asya'da hareket alanının daraldığı bilinen bir gerçektir. Obama, selefi Bush'un ABD merkezli dış politika anlayışı yerine, daha yapıcı, diplomasi ağırlıklı, uluslararası sorunların çözümünde güç kullanmayı geri planda tutan ve uluslararası kurumlarla daha yakın işbirliği ön gören bir politika benimsemiştir. Orta Asya ve Afganistan stratejisi açısından Rusya ve Çin'i önemseyen Obama yönetimi, söz konusu ülkelerin "Büyük Orta Asya" (Greater Central Asia Project)²³ Projesi bağlamında bölgede yapıcı rol üstlenebileceklerini düşünmektedir.²⁴

¹⁹Cooley, a.g.e., s. 35-37.

²⁰Rumer, Eugene B, The U.S. Interests and Role in Central Asia after K2, The Washington Quarterly, Vol. 29, Nr. 3, Summer 2006, s. 142.

²¹MacFarlane, S. Neil, The United States and regionalism in Central Asia, International Affairs, Nr. 3, 2004, s. 449.

²²Rasizade, Alec, Entering the Old "Great Game" in Central Asia. Orbis, Winter 2003, s. 54-55.

²³ Bu projeyi John Hopkins üniversitesi profesörlerinden Federick Starr 2005'te seri şeklinde yayınladığı araştırma yazılarında ortaya koymuştur. Starr, Orta Asya ve Afganistan arasında ekonomik ve ticari ilişkileri destekleyecek bölgesel kurumsallaşmanın önemi üzerinde durmuş ve bunun ABD'nin çıkarlarına uygun olduğunu düşünerek, bunun ABD tarafından desteklenmesi üzerinde durmuştur. Çin ve Rusya ise ABD'nin bu proje aracılığıyla Afganistan üzerinden bölgedeki etkisini artıracakını düşündüklerinden karşı çıkmaktadırlar (Cooley, Alexander, a.g.e., s. 37-38).

²⁴Ziegler, Charles E., Central Asia, the Shangai Cooperation Organization, and American Foreign Policy, Asian Survey, Vol. 53, Nr. 3, 2013, s. 499-500.

Nisan 1996’da Şanghay Beşlisi (Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) olarak kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) 2000’li yıllarda Avrasya bölgesinde varlığını pekiştirmiştir. Özellikle gözlemci ülkeler [Moğolistan (2004), Hindistan (2005), İran (2005) ve Pakistan (2005) ve Afganistan (2012)] ve diyalog ortaklıkları [Sri Lanka (2009), Beyaz Rusya (2009) ve Türkiye (2012), bölgesel bir örgüt olarak ŞİÖ’nün önemini oldukça artırmıştır. 2004’te Şanghay’da daimi bir sekretarya kuran örgüt; güvenlik, diplomasi, ekonomi, ticaret, kültür ve eğitim alanlarında kapsamlı işbirliği programları geliştirmeye çaba göstermektedir. Örgüt, bölgedeki radikal dinci terörizmle mücadele, uyuşturucu trafiğinin engellenmesi, ticaretin liberalleştirilmesi, petrol ve doğal gaz boru hatları projeleri ile ulaşım (karayolu ve tren) imkânlarının geliştirilmesi üzerinde önemle durmaktadır. Güvenlik açısından ciddi tehditler olarak; ayrılıkçı ve köktenci İslamcı hareketler ile aşırıçılık görülmektedir. Sınır güvenliğinin sağlanması ve üye ülkelerin düzenlediği ortak askeri tatbikatlar güvenlik alanında işbirliğinin önemli kilometre taşlarıdır. Çin ve Rusya’nın örgüt içindeki hâkimiyeti zaman zaman Batı veya Amerikan karşıtı bir imajı oluştursa da, bu örgütün uluslararası politikada nasıl bir rol oynayacağı, bölgedeki büyük güç mücadelesi sonunda ortaya çıkacaktır.²⁵

Rusya’nın Orta Asya üzerindeki çıkarları; coğrafi, tarihi, ekonomik ve kültürelidir. Rusya’nın Orta Asya ile mevcut uzun sınırı, bölgenin ekonomik yapısına etkisi, SSCB döneminde bölgenin tek hâkimi olması ve bölge halklarını kültürel olarak etkilemesi gibi hususlar Moskova’nın bölge üzerindeki derin etkisini göstermektedir. Vladimir Putin’in 2000 yılında yönetime gelmesiyle birlikte kendini toparlayan Rusya, Orta Asya’daki etkinliğini arttırmış ve 2005’te Özbekistan’ı destekleyerek ABD’nin bölgedeki askeri varlığının sınırlandırılmasında önemli rol oynamıştır. Bu olay Rusya’da diplomatik başarı olarak büyük yankı bulmuştur.²⁶ Rusya, ŞİÖ haricinde Orta Asya ülkeleriyle kurduğu güvenlik ve ekonomik işbirliği çerçevesinde bu ülkelerle ikili ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır. Rusya, ABD ve Çin’in Orta Asya bölgesinde baskın güç olmasını çıkarları için riskli görmektedir.²⁷ ABD ise Rusya’nın Orta Asya’nın enerji rezervleri üzerindeki var olan etkinliğini kırmak için; Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattını ve Hazar-Boru hattını bütün hükümetler döneminde desteklemiştir.²⁸

2000’li yıllar Çin’in dünya gündemini işgal ettiği yıllar olmuştur. Özellikle Çin’in ekonomik yükselişi bağlamında, enerji ihtiyacını karşılamasının diğer güçleri ilgilendiren boyutu da bulunmaktadır. Çin her ne kadar enerji ihtiyacının önemli bir kısmını Orta Doğu’dan karşılasa da yakın coğrafyası olan Orta Asya bölgesi de büyük önem arz etmektedir. Bu amaçla ilk önce Astana ile ilişkilerini geliştiren Pekin, bu ülkeyle enerji anlaşmaları imzalamıştır.²⁹ Söz gelimi, 2009 yılında Türkmenistan’dan Çin’e yapımı tamamlanan boru hattı vasıtasıyla doğal gaz sevkiyatı da başlamıştır. Ekonomik kalkınmaya öncelik veren Çin, “barışçıl yükseliş kuramı” diye bilinen bir kuram ortaya koymuştur. Bu kuram, Zheng Bijian tarafından, “Zaman Çin için savaş zamanı değil, ekonomik ve sosyal kalkınma zamanıdır” şeklinde ifade edilmiştir.³⁰ Diğer yandan Çin, dış ve güvenlik politikasında ABD ve Rusya ile ilişkilerine özel önem vermektedir. Ekonomik gelişmesini devam ettirmek isteyen Çin, Orta Asya ve Rusya’nın enerji kaynaklarına ileri

²⁵Cabestan, Jean-Pierre, The Shanghai Cooperation Organization, Central Asia, and the Great Powers, an Introduction. Asian Survey, Vol. 53, Nr. 3, 2013, s. 423-425.

²⁶Rumer, Eugene B., China, Russia and the Balance of Power in Central Asia. Strategic Forum, Nr. 223, November 2006, s. 4-5.

²⁷Nogayeva, Ainur, a.g.e., s. 9.

²⁸Ziegler, Charles E., a.g.m., s.497.

²⁹Amineh, Mehdi P., a.g.m., s. 14-16.

³⁰Nogayeva, Ainur, a.g.e., s. 257.

düzeyde ihtiyaç duyduğu gibi, ABD ile olan ticaretinin devamını da arzulamaktadır. Buna karşılık ABD ve Rusya ise, dünyada en fazla döviz rezervlerine sahip olan Çin'i kendilerine rakip olabileceği düşüncesiyle küresel bir meydan okuma olarak görmektedirler.³¹

ABD, 2005'te Orta Asya'da istediği gibi at koşturamayacağını bu bölgedeki hareket alanının düşündüğü gibi geniş olmadığını Özbekistan'daki üslerinin kapanmasıyla acı bir şekilde anlamıştır. Diğer yandan Rusya ve Çin için öncelikli sorun bölgede düzeninin ve güvenliğin sağlanmasıdır. Orta Asya'da güvenlik sağlanmadan istikrarın gelebileceğini her iki güçte görmüştür. Buradan anlaşılmaktadır ki; ABD, Rusya ve Çin, Waltz'ın ortaya koyduğu “devletler anarşik yapı içinde istikrarlı bir düzen sağlamak ve güvenliklerini en çoklaştırmak isterler” ilkesi doğrultusunda hareket etmektedirler. Rusya ve Çin, Orta Asya'da kendi güçlerini korumaya çalışırken, her ikisi de birbirinin bölgede üstünlük kurmasına azami gayret göstermektedir.

Orta Asya'da “Yeni Büyük Oyun”

Şems-üd-din'e göre, Orta Asya'nın günümüzdeki jeopolitiği ile 19. yüzyılda “Büyük Oyunun” oynandığı dönem arasında nitelik olarak farklılıklar bulunmaktadır. 19. yüzyılda oynanan büyük oyunda İngiltere, Rusya'nın Hindistan'a, Rusya ise, İngiltere'nin Orta Asya'ya sarkmasını engellemeye çalışmıştır. Dolayısıyla söz konusu dönemde sömürgecilik ve askeri güvenlik önemliydi ve Afganistan tampon ülke görevi görüyordu. Yeni Büyük Oyunda ise, büyük güçler Orta Asya ülkeleriyle iyi ilişkiler kurarak işbirliğini artırmak ve böylece bölgenin petrol ve doğal gaz rezervleri üzerinde söz sahibi olmak istemektedirler. İşte bu yüzden Şems-üd-din, yeni süreçte, “alçak politika” (low politics) faktörlerinin öne çıktığını söylemektedir.³²

Alexander Cooley'e göre ise, “Yeni Büyük Oyun”, 19. yüzyılın klasik büyük oyunundan üç açıdan farklılık göstermektedir. Birincisi, Washington, Moskova ve Pekin'in bölgede farklı güvenlik algılarına ve stratejik amaçlara sahip olduklarını söylemek gerekmektedir. ABD için Orta Asya'nın önemi; askeri üsler ve enerji kaynakları noktasında düşümlenirken, Çin, Doğu Türkistan'ın Orta Asya ile komşu olmasından dolayı bu bölgede Uygurların bağımsızlık isteklerinden kuşku duymakta ve bölgeyi istikrarlı tutmaya çalışmaktadır. Diğer yandan Çin'in Kazakistan ve Türkmenistan ile imzaladığı petrol ve doğalgaz antlaşmaları büyük önem taşımaktadır.³³ Birçok Batılı araştırmacı ve politikacı Rusya'nın 2000'li yıllardan itibaren, Orta Asya'da sömürgecilik politikasına dönerek bölgede eski nüfuzunu kurtarmaya çalıştığını düşünmektedir. İkincisi; her üç güçte bölge ülkeleriyle ilişkilerini artırmışlardır. Fakat bu güçler arasındaki “sıfır toplamlı yarış” ciddi bir çatışmaya neden olmamıştır. Üçüncüsü, Orta Asya ülkeleri tamamen büyük güçlerin dümen suyunda olmayıp, kendi menfaatlerini gerçekleştirmeye çalışan aktörlerdir.³⁴

Rusya ve Çin, ŞİÖ içindeki işbirliğine rağmen birbirlerinin bölgedeki faaliyetlerinden çekinseler de ABD'ye karşı birlikte hareket etmeyi de ihmal etmemektedirler.³⁵ Bu bağlamda avantajlı konumunu korumaya gayret eden Rusya, bir taraftan ŞİÖ'yü Doğu'nun NATO'su haline getirerek, Batılı güçlerin etkisini kırmayı planlarken, diğer taraftan bazı Asya ülkelerinin örgüte üye olmasını destekleyerek, Çin'in

³¹Gu, Xuewu, Chinaals Akteur der Weltpolitik. Aus Politik und Zeitgeschichte, Nr. 49, 2006, s. 3-6.

³²Shams-Ud-Din, The New Great Game in Central Asia, International Studies, Nr. 34, 1997, s. 339-340.

³³Cooley, Alexander 2012, a.g.e., s. 6; Aynı yerde harita s. 93.

³⁴ Aynı yerde, s. 6-10.

³⁵Overholt, William H., Asya, Amerika ve jeopolitiğin dönüşümü. Elif Yayınevi, Ankara, 2011, s. 207-208.

gücünü zayıflatmayı amaçlamıştır. Ancak bunun farkında olan Çin ise, örgüt içindeki veto hakkını kullanarak yeni üyeliklerin örgüte üye olmalarını engellemiştir.³⁶ ABD'nin 2014'te Afganistan'dan çekilme planları, Orta Asya'daki büyük güçler arasındaki mücadeleyi farklı boyutlara taşıyabilecektir. Fakat ABD, 2011'de “Yeni İpek Yolu” (New Silk Road Strategy) stratejisini geliştirerek bu bölgeyi terk etmek istemediğini ortaya koymuştur. Gerçekten de ABD, bu stratejiyle 2014 sonrası süreçte bölgede düzeni sağlamak ve etkinliğini devam ettirmek istemektedir. Rusya ve Çin bu gelişmeler doğrultusunda ABD'ye karşı “Stratejik Ortaklık” yaklaşımını benimsemişlerdir.³⁷ ABD tarafından bir projeler ağı şeklinde planlanan Yeni İpek Yolu stratejisi kapsamında; kara ve tren yolu ağları ile elektrik dağıtım şebekelerinin geliştirilmesine ilave olarak, uyuşturucuyla mücadele de yer almaktadır.³⁸ Washington bu stratejisini desteklemek için, 2008'den itibaren “Kuzey Dağıtım Ağı” (Northern Distribution Network - NDN) adlı bir girişim başlatmıştır. “Yeni İpek Yolu” stratejisinin temel özelliği bir bakıma “Kuzey Dağıtım Ağını” geliştirerek 2014'ten sonra Amerika'nın çıkarlarını korumaya çalışmaktır.³⁹ Esasında üç büyük güç Orta Asya'da başat konuma geçebilmek için yeni süreçte sadece askeri gücün değil, ekonomi, alt yapı yatırımları ve ticaretin geliştirilmesi gerektiğini kavramışlardır. İşte bu süreçte, ABD, Rusya ve Çin'in Orta Asya'da etki alanlarını geliştirmek için ortaya koydukları mücadele, “Yeni Büyük Oyun” kavramı ile tanımlanabilecek bir süreci ortaya koymaktadır.⁴⁰

Bölgede rekabet eden büyük güçler hesaplarını ABD'nin Afganistan'dan askerlerini çekmesi üzerine yapmaktadırlar. Rusya bir taraftan ekonomik olarak rekabet edemediği Çin ile Orta Asya'da çatışırken, küresel düzeyde ABD'nin güçlenmesine karşı Çin ile birlikte hareket etmeyi kendi stratejik çıkarlarına uygun görmektedir. Asya-Pasifik bölgesinin büyük gücü olan Çin ise, Orta Asya ülkeleri için zor bir komşu olma yolunda adım adım ilerlemektedir. İşte bu çerçevede, ABD'nin bölgedeki varlığını devam ettirmesinin Orta Asya ülkelerinin geleceği açısından önemli olduğu söylenebilir. Bu durum, Orta Asya'nın Rusya ve Çin arasında “otonom ve stratejik” bir bölge olarak kalmasını sağlayacaktır. Bunun tersi bir durum, Orta Asya'nın Çin ve Rusya'nın etkisine girmesi anlamına gelecektir. Kim ve Indeo'ya göre, ABD bu yüzden Orta Asya ülkelerine yeni bir güvenlik mimarisi oluşturma konusunda destek vermelidir yoksa bölgenin istikrarı ve bağımsızlığı tehdit altında olacaktır.⁴¹

Washington, Moskova ve Pekin genellikle Orta Asya hedeflerini ve stratejilerini açık ve net bir şekilde ortaya koymaktan kaçınırsalar da, bölgedeki etkinliklerini sürdürebilmek için mevcut ülkelerdeki rejimlerle iyi geçinmeye gayret etmektedirler. Washington NDN çerçevesinde Orta Asya rejimlerine ekonomik destek sağlarken, karşılığında güvenlik ve işbirliği antlaşmaları yaparak bölgede kendi konumunu güçlendirmeye özen göstermektedir. Nitekim ABD “Merkez Komutanlığı” (CENTCOM), Orta Asya devletlerinin ordularına ve güvenlik güçlerine eğitim desteği sağlamış, terörle mücadele merkezleri kurmuş ve bölgede sınır güvenliğinin sağlanması için gerekli

³⁶ Aynı yerde, s. 276-277.

³⁷ Kim, Younkyoo and Indeo, Fabio, The new great game in Central Asia post 2014, The US “New Silk Road” strategy and Sino-Russia rivalry. Communist and Post-Communist Studies, Nr. 46, 2013, s. 275-276.

³⁸ Aynı yerde, s. 278.

³⁹ Cooley, Alexander, a.g.e., s. 43-46; bkz. Kim, Younkyoo and Indeo, Fabio, a.g.m., s.278; Northern Distribution Network hakkında bkz. Lazarus, Allison: The Northern Distribution Network and With draw alfrom Afganistan. The Yale Review of International Studies, November 2012, <http://yris.yira.org/comments/752>, (19.09.2013).

⁴⁰ Aynı yerde, s. 277-278.

⁴¹ Kim, Younkyoo and Indeo, Fabio, a.g.m., s.284.

tesislerin inşasına destek vermiştir. Fakat ABD'nin Orta Asya ülkelerinin otoriter rejimlerine verdiği destek, bu ülkenin yumuşak güç imajını zedelemiştir.⁴²

Kısa ve orta vadede ne Çin'in ne de başka bir gücün ABD'nin küresel gücüne tehdit oluşturamayacağını düşünen Cooley,⁴³ Orta Asya'daki "yeni büyük oyunun", Batı'nın karşı karşıya bulunduğu yeni bölgesel güç mücadelesine ışık tutacağını belirtmektedir. Orta Asya'daki gelişmeler göstermektedir ki, ABD bölgesel işbirliğine giderken esnek kalmasını bilmeli ve hiçbir ülkeyi dışlamamalıdır. Bunun yanında Cooley'e göre, Amerikan karar alıcılar, ABD'nin gücünün ve kaynaklarının gerilediğini dikkate alarak "çok merkezli" politikalar geliştirmelidir.⁴⁴

Diğer yandan yukarıda vurgulandığı gibi, Çin'i gelecekte ciddi rakip olarak gören Rusya, Orta Asya devletleriyle "Avrasya Birliği" adı altında yeni bir kurumsal birlik oluşturmayı arzulamaktadır. Rusya'nın bu girişimi esasında, güvenliğini ve çıkarlarını, sadece ŞİÖ'yü dikkate alarak planlamadığını göstermektedir. Çin ise gerek ŞİÖ çerçevesinde güvenlik işbirliğini, gerekse Orta Asya ülkeleriyle yürüttüğü enerji odaklı ikili ilişkileri geliştirmeye karalıdır. Çin'in askeri olarak ne derece güçleneceği ve bu gücünü bölgeye nasıl yansıtacağı Orta Asya'nın geleceğinin şekillenmesinde önemli bir faktör olacaktır. Şayet böyle bir durumda Çin, askeri gücünü bölgedeki çıkarlarını korumak için kullanmaya kalkışursa, uluslararası camiada büyük sorunların yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

ABD ise çıkarları gereği bölgede kalıcı olduğunu kararlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Yukarıda vurgulandığı gibi, Orta Asya için büyük projeler geliştirmesi bunları uygulamaya koymaya çalışması bu kararlılığın göstergesidir. Afganistan ve Orta Asya'da güvenliği sağlayarak bölgenin istikrarlı bir şekilde gelişmesini arzulayan ABD, bölgenin enerji kaynaklarını kontrol altında tutmaya ve rakiplerinin öne çıkmasını engellemeye çalışmaktadır. Waltz'ın, ifade ettiği gibi, Orta Asya'da bir güç başka bir gücün kendinden üstün olmasına izin vermeyerek bölgede hâkimiyet kurmasını engellemeye çalışmaktadır.⁴⁵

Sonuç

ABD'nin Afganistan'a askeri müdahalesinin üzerinden 10 yıldan fazla zaman geçmiştir. Bu süreç göstermiştir ki, Orta Asya'da yeni bir güç mücadelesi başlamıştır. Yeni Büyük Oyun, farklı aktörler, sorunlar ve çıkarlar düzeyinde gerçekleşmektedir. ABD'nin Orta Asya'daki temel çıkarı, bölgenin enerji kaynaklarını denetim altında tutarak kendi çıkarı doğrultusunda Batı pazarlarına taşınmasıdır. Diğer yandan ABD, rakipleri olan Rusya ve Çin'in bölgede başat güç durumuna gelmelerini önlemek için çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Ancak söz konusu güçler Orta Asya'yı hiçte ABD'ye bırakacak gibi gözükmemektedirler. Buna karşılık şayet ABD bölgeden çekilecek olursa büyük olasılıkla Rusya ve Çin birbiriyle kapışacaktır.

Esasında Amerika'nın Afganistan'a yapmış olduğu müdahale Orta Asya'da söz konusu büyük güçlerin rekabetine ivme kazandırmıştır. Bu çerçevede çalışmanın hipotezlerinin doğrulandığı söylenebilir. Ayrıca bu çalışma göstermiştir ki, Waltz'ın yeni gerçekçilik yaklaşımı, devletlerarası güç mücadelesinin anlaşılmasına önemli bir düşünsel

⁴²Cooley,,a.g.e., s. 162-164.

⁴³ Bu konuyu irdelleyen Martin A. Smith, Cooley ile aynı düşünmektedir. Bkz. Smith, Martin A., Power in the Changing Global Order, Polity Press, Cambridge and Malden, 2012, s. 186.

⁴⁴Cooley, a.g.e., s. 176-177.

⁴⁵ Hamilton, Eric J.; Rathbun, Brian C., Scarce Differences: Toward a Material and Systemic Foundation for Offensive and Defensive Realism. Security Studies, 22:3, 2013, s. 465.

katkı sağlamaktadır. Diğer yandan Mearsheimer’in saldırgan yeni gerçekçi yaklaşımı ise, uluslararası sistemde büyük güçlerin kolayca benimseyebileceği bir hareket tarzı sunmaktan öte, hegemon güç olmak isteyen bir devletin izleyeceği bir strateji olabilir. Ancak bu gerçekleştirilmesi zor bir stratejidir. Her ne kadar ABD, 1990’larda kendini süper güç olarak lanse etmiş olsa da bunun pek mümkün olmadığını kısa zamanda anlamıştır. Nitekim Çin ve Rusya Eylül 2013’te, ABD’ye karşı olduklarını sadece Orta Asya’da değil, Suriye’de yaşanan savaşta da siyasal ve diplomatik alanlarda ortak hareket etmek suretiyle göstermişlerdir. Sonuç olarak, Waltz’ın kuramsal yaklaşımının, uluslararası sistemde büyük güçlerin hareket tarzını anlamada, Maersheimer’in yaklaşımından daha fazla açıklayıcı güce sahip olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akbar, Zahra, Central Asia: The New Great Game. October 2012, <http://www.thewashingtonreview.org/articles/central-asia-the-new-great-game.html>, (29.08.2013).
- Amineh, Mehdi P., Die Politik der USA, der EU und Chinas in Zentralasien, Aus Politik und Zeitgeschichte, 4/2006.
- Azizian, Roubenand Bainazarova, Elnara, Eurasian Reponse to China's Rise: Russia and Kazakhstan in Search of Optimal China Policy, Asian Politics&Policy, Vol. 4, Nr. 3, 2012.
- Cabestan, Jean-Pierre, The Shangai Cooperation Organization, Central Asia, and the Great Powers, an Introduction, Asian Survey, Vol. 53, Nr. 3, 2013.
- Cooley, Alexander, Great Games, Local Rules, The New Great Power Contest in Central Asia. Oxford University Press, New York, 2012.
- George L. Alexander and Bennett, Andrew, Case Studies and Theory Development in the Social Sciences, MIT Press, Cambridge- Massachusetts, 2005.
- Gu, Xuewu, Chinaals Akteur der Welt politik. Aus Politik und Zeitgeschichte, Nr. 49, 2006.
- Hamilton, Eric J. And Rathbun, Brian C., Scarce Differences: Toward a Material and Systemic Foundation for Offensive and Defensive Realism, Security Studies, 22:3, 2013.
- Kim, Younkyo, Indeo, Fabio, The new great game in Central Asia post 2014: The US "New Silk Road" strategy and Sino-Russian rivalry, Communist and Post-Communist Studies, Nr. 46, 2013.
- Lazarus, Allison, The Northern Distribution Network and With drawal from Afganistan, The Yale Review of International Studies, November 2012, <http://yris.yira.org/comments/752>, (19.09.2013).
- Little, Daniel, Varieties of Social Explanation, An Introduction to the Philosophy of Social Science. Westview Press, Boulderand Oxford, 1991.
- MacFarlane, S. Neil, The United States and regionalism in Central Asia. International Affairs, Nr. 3, 2004.
- Mauer, Victor, Diegeo strategische Konsequenzennach dem 11. September 2001, Aus Politik und Zeitgeschichte, B 3-4,2004.
- Maynes, Charles William, America Discovers Central Asia, Foreign Affairs, March-April, 2003.
- Mearsheimer J. John, The Tragedy of Great Power Politics. Norton Publishinh House, New York, 2003.
- Mearsheimer, J. John, Structural Realism, Dunne, Tim (vd.): International Relations Theories, Discipline, and Diversitys. 2nd edition, Oxford University Press, Oxford and New York, 2010.
- Nogayeva, Ainur, Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin, Stratejik Denge Arayışları, USAK Yayınları, Ankara, 2011.
- Overholt, William H., Asya, Amerika ve jeopolitiğin dönüşümü. Elif Yayınevi, Ankara, 2011.
- Rasizade, Alec, Entering the Old "Great Game" in Central Asia. Orbis, Winter 2003.
- Rumer, Eugene B., China, Russia and the Balance of Power in Central Asia, Strategic Forum, Nr. 223, November 2006.
- , Peripherie, Zentrum, Problemfall, die Zentralasienpolitik der USA. Osteuropa, Nr. 8-9, 2007.

-----, The U.S. Interests and Role in Central Asia after K2. The Washington Quarterly, Vol. 29, Nr. 3, Summer 2006.

Schimmelfennig, Frank, Prozessanalyse, Behnke, Joachim (vd.), Methoden der Politikwissenschaften, Neuere qualitative und quantitative Analyseverfahren. NomosVerlag, Baden-Baden, 2006.

Scholvin, Sören, Einneues Great Game um Zentralasien? GIGA Focus, No: 2, 2009, s.2., www.giga-hamburg.de/giga-focus, (11.04.2013).

Schörnig, Niklas, Neorealismus, (Eds.) Schieder, Siegfried ve Spindler, Manuela, Theorien der Internationalen Beziehungen, Leske + Budrich, Opladen, 2003.

Shams-Ud-Din, The New Great Game in Central Asia, International Studies, Nr. 34, 1997.

Smith, Martin A., Power in the Changing Global Order. Polity Press, Cambridge and Malden, 2012.

Waltz, N. Kenneth, Theory of International Politics, McGraw-Hill, New York, 1979.

Ziegler, Charles E., Central Asia, the Shangai Cooperation Organization, and American Foreign Policy. Asian Survey, Vol. 53, nr. 3, 2013.